

“Sayborglar hâlâ hayatta ve keyifleri yerinde”: Joe Dumit

“Sayborglar hâlâ hayatta ve keyifleri yerinde”: Joe Dumit

Röportaj: Mehmet Ekinci – İllüstrasyon: Ada Tuncer

California Üniversitesi Davis kampüsünde antropoloji, bilim ve teknoloji çalışmaları ve performans sanatları programlarında dersler veren Joe Dumit, sayborglara “değiştirilmiş insanlar” olarak yaklaşıyor ve hepimizin birer sayborg olduğunu iddia ediyor.

Bant Mag.'ın Bilim ve Teknoloji Çalışmaları (Science and Technology Studies, STS) röportaj serisinin bu sayıdaki konuğu California Üniversitesi Davis kampüsünden [Joseph Dumit](#) oldu. 1980'lerin son yıllarında Donna Haraway'in öğrencisi olduğu dönemden beri insan doğasını tanımlayan birçok bilim dalı –psikoloji, sinirbilim, bilgisayar bilimleri, sibernetik, yapay zekâ araştırmaları– hakkında yazılar yazan Dumit için sayborg figürü birçok düşünsel ve pratik potansiyel barındırıyor. Sayborgları insan gibi görünen yapay zekâ ürünü robotlar yerine maruz kaldıkları kimyasallar, yapışık nizam birlikte yaşadıkları teknolojik aygıtlar, protezler ya da bedenlerine vermek istedikleri yeni şekiller dolayısıyla “değiştirilmiş insanlar” (altered humans) olarak tanımlayan Dumit aslında hepimizin birer sayborg olduğunu iddia ediyor ve bu iddiasını 20. yüzyıl bilimsel araştırmalarından verdiği örneklerle destekliyor.

California Üniversitesi Davis kampüsünde antropoloji, bilim ve teknoloji çalışmaları ve performans sanatları programlarında dersler veren Joseph Dumit'e göre bilim yapmak, yakından baktıkça, daha çok gördüğünün farkına varıp, baktığın şeye daha da yaklaşmak, merak eden yeni sorular sorup, insana ve doğaya dair ön kabullerini gözden geçirmek, belki de her şeyi yeniden ve yeniden tanımlamak demek. Alfred North Whitehead'in ampirik gözlem, deneyim ve süreçlere odaklanan felsefesini her daim aklının bir köşesinde tutan Dumit için ip üstünde yürümeyi öğrenen bir sirk cambazı adayının içinden geçtiği dönüşümle uzayda uzun yıllar geçiren bir astronotun bedeninin geçirmesi düşünülen dönüşümler aynı düşünsel düzlemde buluşabiliyor. Tabii bu bedenlerin kendilerine özgül nitelikleri göz ardı edilmeden. Bu meseleler hakkında yazarken insanın ister istemez kendi içine doğru patlayan (implosion), doğaçlamalara başvuran (improvisation) ve hayal kuran (imagination) bir özne olduğunu söyleyen Dumit'in insan, ilaç, akıl ve ruh sağlığı, sinirbilim, bilgisayar ve uzay bilimleri alanlarını ciddiye alarak eleştirdiği yazılarına kişisel web sitesinden ulaşabilirsiniz.

“Sayborglar hâlâ hayatta ve keyifleri yerinde”: Joe Dumit

cambazı gibi. “İp üstünde yürümek” çok güçlü bir metafor gibi geldi bana.

Evet. Bu tarz metaforlar çok ilgimi çekiyor. Dersin tam adı “Tel İp Üstünde Yürümek ve Düşünmek” (*Tight Wire Walking and Thinking*). Bir sirkın parçası olmuş, tel üstünde yürüme eğitimi almış ve kendi tellerini imal edip germeyi öğrenmiş biriyle birlikte çalışmak çok ilginç. Telin cismen nasıl bir şey olduğuna, materyal özelliklerine de odaklanıyor olacağız. Mesela, benim için Bilim ve Teknoloji Çalışmaları (STS) adına da heyecan verici bir ders bu. O tel nasıl imal edilir, nasıl gergin hale getirilir? Benim gibi daha önce bu konuya kafa yormamış biri için çok garip bir işlem. Aslında kırılıp bükülebilen ince bir metal parçasından bahsediyoruz. Bir sarmal halinde kıvrılmış ince metal tellerden oluşan bir cisim ve hepsinin ortak bir derdi var; bir uyum halinde farklı açılara doğru gerinebilmek. Tabii bir de ince tellerin arasına gereğinden çok ya da az esnememeleri için sürülen özel bir yağ var. Telin üstüne bindirilecek yükün ağırlığına dair sorular da dikkate alınmak zorunda. Bütün bu detayları göz önünde bulundurup olaya STS bakış açısıyla yaklaşıncaya, *tel üzerinde yürüyen ve her gününü onlarla geçiren insanları bulup onlarla konuşmalıyım* diye düşündüm. Bu telleri imal edenlerle, onları yapan, inşa eden, dayanıklılık testlerini elden geçiren ve garantisini sunanlarla mesela... Sonuçta köprü inşaatlarındaki mühendisler de bu tellerden kullanıyor, sirklerdeki ip ve tel cambazları da. Yürüme, hareket, denge adına bu insanlar ne düşünüyor? Bu düşünceler nasıl maddeye dönüştürülüyor? Mesela beni en çok büyüleyen şeylerden biri, tel iplerin özellikleri hakkında konuşabilmek için icat edilmiş özel kelimeler ve tabirler. Birileri bu kelimeleri icat etmek durumunda kalmış çünkü diğer maddeler hakkında kullanılan kelimeler muhtemelen onlara uygun gelmiyormuş. Belki benim bir antropolog ve STS akademisyeni olarak kullandığım dil de başka maddelerden köklerini alıyor ve gayet sıkıcı ve kullanışsız kelimelerden oluşuyor. Eğer bu insanların dilini ve pratiklerini öğrenip, öyle konuşmaya ve yazmaya başlarsam başka meseleleri düşünme şeklimi, teorik yaklaşımı iyi anlamda değiştirir mi merak ediyorum.

"TEL İP ÜSTÜNDE YÜRÜYEN BİRİNE BAKARKEN BİZİ EN ÇOK İMRENDİREN ŞEYLERDEN BİRİ, KENDİMİZİ O TEL İP ÜSTÜNDE KOLAY KOLAY HAYAL EDEMİYOR OLUŞUMUZ. O KADAR DENGELİ YÜRÜYEMEYECEĞİMİZİN FARKINDAYIZ. AMA GÖRÜYORUZ Kİ BAŞKA BİRİ BUNU YAPABİLİYOR."

Tel ip üstünde yürüyen birini dışarıdan izlemek de insanı çok heyecanlandıran bir şey.

Burada işin dokunma duyuları ve uzun süren eğitim sürecine giriyoruz. Daha önce Bruno Latour da parfüm uzmanı kişilerin koku duyularını nasıl terbiye ettikleri hakkında yazmıştı mesela. Pratik etmeyle duyularımız zaman içerisinde nasıl değişir? Duyularımızı değiştirip dönüştürerek yeni dünyalara nasıl erişim sağlarız? Bilimde yeni bir enstrüman geliştirip, materyal dünyaları yeni yollardan duyumsarız. Bilim insanları zamanlarının çoğunu çalışma arkadaşlarına, öğrencilerine bir enstrümanın nasıl kullanılacağını göstererek, onları eğiterek geçirir ki dünyayı o enstrümanla *birlikte* algılayabilsinler. Buna bedensel hareketlerin terbiye edilmesi de dahil. Dokunmayla gelişen haptik becerilerden bahsediyoruz burada. Haptik eğitim, haptik ustalık ve ardından gelen haptik yaratıcılık. Bir enstrümanı kullanarak edinilen beceriler, daha sonra o enstrümanla yaratıcı olmayı beraberinde getiriyor. Tel ip üstünde yürümeye geri dönecek olursak, bizi en çok imrendiren şeylerden biri, kendimizi o tel ip üstünde kolay kolay hayal edemiyor oluşumuz. O kadar dengeli yürüyemeyeceğimizin farkındayız. Ama görüyoruz ki başka biri bunu yapabiliyor. Hem de alavere dalavere yapmadan. Bu ustalık demektir değil mi? Saatler ve yıllarca süren bir eğitim. Dengeyi antropolojik bir olgu olarak çalışan insanlar var. Onlara göre, bazı kültürlerde denge kendi başına bir duydu. Tam olarak bizim bildiğimiz anlamıyla denge değil belki ama ona çok yakın bir olgu. Görme veya duyma gibi başka bir duydu. Tel ip üstünde yürüyen birini görünce büyülenmemizin bir sebebi de, yeterince çaba sarf edip eğitimini alırsak bizim de bir noktada o insanın yaptığını yapabileceğimizi içten içe biliyor olmamız. Ama şu an için kendimizi orada ipin üstünde hayal bile

“Sayborglar hâlâ hayatta ve keyifleri yerinde”: Joe Dumit

zaman “bunu yapabileceğimi biliyorum ama aklım hayalim almıyor” demekten öteye gidememek. Bu iki düşüncenin birbiriyle çarpışması çok ilginç.

Deleuze demişken. Psikoloji alanıyla ilgilendiğinizi biliyorum. Deleuze ve Guattari'nin ana akım bilimsel psikoloji araştırmalarına ve klinik psikanalize ciddi eleştiriler getirdiklerini de biliyoruz. İnsan akli ve ruhunun çeşitli dışavurumlarını araştıranlar hakkında yazarken bu iki düşünür sizin için nerede duruyor?

Aslında özellikle Guattari'den psikiyatri karşıtı biri olarak bahsedince... Biliyor musun? O hiçbir zaman psikiyatriden umudunu kesmemişti. Verdiği kavga psikiyatrinin ne olması ve ne olacağı hakkındaydı.

İşin hayal gücünün politikaları boyutu da var tabii.

Evet. Şizoanalizin temelinde bu tartışma yatıyor. Franz Fannon, Cezayir Devrimi sırasında birlikte çalıştığı şizofrenlerden bahsederken, bu hastaların gördüğü halüsinasyonların zaman içerisinde totaliter, dehşete düşürenlerden özgürleştirici olanlara dönüştüğünü söyler. Ama hâlâ halüsinasyonlardan bahsediyoruz. Deliliğin insana sunduğu bazı hakikatler, o insanların yardım arayışında olacağı gerçeğini ortadan kaldırmıyor. Bu bağlamda, 1960'lar sonrası Amerika için birbiriyle çok da alakası olmayan üç alandan bahsedebiliriz: psikiyatri, popüler psikoloji ve deneysel psikoloji. Kesiştikleri çeşitli ağlar, çizgiler, bağlantı noktaları var ama yine de çok farklı yaklaşımlar bunlar. Deneysel psikolojinin zaman içerisinde aldığı şekiller nelerdir ve ne gibi yeni gelişmelere gebe, bu sorular hakkında bir süredir araştırma yapıyorum. Beyin görüntüleme teknolojileri hakkındaki kitabımı yazarken beni en çok hayal kırıklığına uğratan şey, bu alanda çalışanların insan aktivitelerini anlamak için belli bir bilişsel psikoloji (*cognitive psychology*) yaklaşımını kullanıyor olmalarıydı. Bilişsel psikolojiden kastım da şu: iyi bir deney tekrar tekrar yineleyebileceğin bir deneydir anlayışı. Mesela insanların kırmızıyla yazılmış “mavi” kelimesini mavi ya da siyahla yazılmış “mavi”den daha uzun sürede okuduğunu gösteren meşhur deney. Anlaşıyor ki bu deneyi her gün elli kere tekrar ederek bir hafta boyunca yapabilirim ve her seferinde benzer bir sonuç elde edeceğim. Diğer bir deyişle, bu yöntemi takip ederek ideal bir psikoloji deneyi geliştirmiş oluyorum çünkü bu yinelenebilir, istatistiki veri toplayabileceğim ve birçok insan üzerinde tekrar tekrar yapabileceğim bir deney. Bu deney özelinde beni rahatsız eden şey, insanların katıldıkları deneyden bir şeyler öğrenebileceği bir düzeneğin iyi bir psikoloji deneyinden sayılmamasıydı. Yani insan doğasının küçücük bir parçasına, onların öğrendikleri şeylere değil de yaptıkları hatalı davranışlara odaklanan bir deneysel yaklaşım. Bu yaklaşım benim cidden hiç ilgimi çekmiyor. Ama baktığımız zaman deneysel psikolojinin büyük bir kısmı bundan oluşuyor. Bilişsel psikoloji tarafından araştırılmayan başka bir sürü insan davranışı var ama bunları araştırmak mevcut paradigmaya uygun düşmüyor ve standardizasyona açık değil, o yüzden de araştırma konusu olmuyorlar.

Nedir bahsettiğiniz o diğer insan davranışları peki?

Birçok şey... Politika, motivasyon, duygular, aşk, ilişkiler, oyun oynama, iş, herhangi bir tür entelektüel iş, emek, yaratıcılık. Bunların hiçbirine bakılmıyor. Yani, bunu yapan deneyen insanlar yok değil. Gerçekten deniyorlar ve davranışsal, bilişsel psikologların yaptıkları deneyleri takdir ediyorum. Yaratıcılık gibi bir konu hakkında standardize edilmiş bir bilimsel çalışma yapan insanlara cidden hayranlık duyuyorum. Ama yine de deneye katılan insanların deneyden bir şey öğrenmediği çalışmalar bana çok tuhaf geliyor. Bu dediklerimin gereğinden fazla eleştirel olduğunun da farkındayım. Bir grup bilişsel sinirbilimciyle (*cognitive neuroscience*) bir okuma grubundayım mesela. Aralarından bir grup araştırmacı sihirbazlarla birlikte çalışıyor, illüzyon tekniklerinde uzmanlaşmış bu insanlara göre iyi bir araştırma projesi, iyi bir çalışma nedir, onu öğrenmeye çalışıyorlar. Burada deneysel psikologlar için yaratıcı olan, bu iş birliğinden yeni bir deney çıkar mı çıkmaz mı sorusu.

“Sayborglar hâlâ hayatta ve keyifleri yerinde”: Joe Dumit

siğmiyorlar. Yine Deleuze'ün kelimelerini kullanacak olursak, başka tür bir bilime denk düşüyor popüler psikolojinin ilgisini çeken sorular. Ya da klinik psikolojide kullanılan tabirle örneklem sayısı bir olan (*N of 1*) bir çalışma. New Age akımlarını bir toplumsal hareket olarak çalıştığım dönemde dikkatimi çeken nokta, bu insanların sürekli yeni bir şeyler denediği ama eğer bu denenenden biri işe yarıyorsa, ondan devam ettikleri ve diğer insanlara da bunu tavsiye ettikleriydi. Yani, hangi yolun doğru olduğu sorusunu bilimsel olarak araştırmaktansa –ki bu devasa bir araştırma sorusu– birey özelinde ne işe yarıyorsa ondan devam etme.

Psikoloji alanıyla ilişkili olarak bilgisayar teknolojileri tarihi ve yapay zekâ sorularıyla ilgilendiğinizi biliyorum. Yukarıda bahsi geçen insan davranışı çalışmalarıyla bu soruların tarihi arasında nasıl bir ilişki var?

1940'ları takiben ilk bilgisayarlar geliştirildiği zaman, bu makinelerin yaptıkları işlemler belirli bir mantık çerçevesinde ve kendini tekrar eden işlemlerden ibaretti. Aynı matematiksel işlemi hata yapmadan tekrar tekrar gerçekleştirebilen bir makine mesela. Burada bana ilginç gelen şeyse ilk nesil bilgisayarlarla tanışan ya da onları geliştiren birçok insanın bu makineleri mantıklı ve o bağlamda irrasyonel varlıklar olarak değerlendirmesiydi. Neden irrasyonel? Çünkü bahsi geçen bilgisayar uzmanları bu makineleri onlara denilen her şeyi yapan, totaliter, robotik özneler olarak görüyorlardı.

Soğuk Savaş döneminden bahsediyoruz, değil mi? Amerika'dan bakınca komünist özneler birer robot olarak algılanıyordu, kendisine verilen her komutu uygulayan robotlar vesaire.

Soğuk Savaş dönemi, evet. Aslında Amerika da bir tür propaganda rejimi tarafından yönetiliyordu. Tıpkı Sovyetler gibi Amerikalılar da propagandanın önem ve gücünün farkındaydılar. Soğuk Savaş bir tür propaganda savaşı olarak düşünülüyor, demokrasiyle yönetilen ülkelerdeki insanlara da güvenilmiyordu. Bilgisayarlar ise mantıklı ama irrasyonel makineler olarak görülüyordu. Neden irrasyonel? Bu makineler bir döngünün içine girdikleri zaman bunun farkına varmadıkları için deli ve paranoyak olarak nitelendiriliyordu. Sistem çökene kadar içine girdiği döngüden çıkmayan makineler. Tıpkı deli olduğunun farkına varmayan bireyler gibi. Doğru programı işletip işletmediğini bilmeyen makineler. O dönem uzmanları için bilgisayarlar böyle çalışırdı, bundan ibaretti. Dışarıdan biraz kurcalandığı zaman, azar azar sinirlenen, en sonunda da patlayan makineler. Ama başka insanları aynı şekilde bozmaya çalışsanız, önce biraz bağırır çağırır sonra sinir bozukluğunu unuttur diye düşünülüyordu. Oysa ki bilgisayarların duygu dünyası başka türlü bir mantığı çağırıyordu. Ve buradan yapılan çıkarsama, insan zihninin bir bilgisayar gibi işlediği değil, insan zihninin içinde çeşit çeşit bir sürü bilgisayar olduğuydu. Duygu durumu, irrasyonellik, psikoz ve delilik modellemeleriyle anlaşılan bilgisayarlar. Soğuk Savaş dönemi koşullarında bu modellemelerin en görkemlisiyse “karşılıklı garantili imha” (*mutually assured destruction*, M.A.D.) idi. Yani nükleer savaşın önüne geçmek için yapılması gereken en mantıklı hamlenin daha fazla nükleer silah geliştirilmesi fikri. Tam da yukarıda bahsettiğimiz anlamıyla mantıklı ve delice bir yaklaşım. Mantıklı hareket etmenin sonucunda ortaya çıkması muhtemel akıldışı bir felaket senaryosu, sadece mantıklı hareket etmenin doğru yol olmadığını düşündürüyordu insanlara. Faydası dokunabilecek bir strateji ama faydalı olduğu kadar tehlikeli de. Bu fikrin prototip örneğini ilk kuşak Uzay Yolu bölümlerinde, Spock ile Kirk arasındaki diyaloglarda görürüz en basitinden. Mantıklı düşüncenin timsali Doktor Spock'tır ama günün sonunda sorunları çözen ise Kaptan Kirk. Bütün bu anlattıklarımın o dönemi yeniden canlandırmaya çalışıyorum çünkü insan doğasının en çılgın bölgelerinin makineler yoluyla taklit edilmeye çalışıldığı, çok ilginç bir dönemden bahsediyoruz. İnsan zihninin yeni şeyler öğrenmeye direnen kısımlarını psikoloji yoluyla açıklayan bir dönem.

“Sayborglar hâlâ hayatta ve keyifleri yerinde”: Joe Dumit

oynayabiliyor, o zaman ilerleyen dönemlerde bilgisayarlar geliştikçe insan zekâsını yakalayabilir hatta onu geçebilir fikri. İşte bu noktada büyük soru ters yüz ediliyor ve bilgisayarlar insan zihninin ve ruh hallerinin ufak ufak parçalarına işaret eden kısmi öznelardan, üst düzey insan zekâsını temsil eden varlıklara dönüşüyorlar. Diğer bir deyişle, ideal insan dediğimiz bilgisayar gibi akıllı bir varlıktır varsayımı ön plana çıkıyor. Ve bu varsayımla birlikte, bizi bilgisayarlardan ayıran duygular yapay zekâ ortamında taklit edilmesi en zor özellikler olarak anlaşılmalıya başlanıyor. Burada çok tuhaf bir kayma var çünkü önceki dönemde duyguların taklit edilmesi en kolay özellikler olduğu düşünülürken, bir noktadan sonra üstün zekâ özellikleri duyguların yerine geçiyor. İşte bu noktada popüler psikoloji yayınlarının ve insan motivasyonunu duyguların karmaşıklığı üzerinden anlamaya çalışan yaklaşımların giderek yaygınlaştığını görüyoruz. Mesela yine 1960'lar ve sonrasında iktisatçılar da dahil oluyor bu insan doğası nedir tartışmalarına. Onlara göre de insan davranışları birer rasyonel aktör modellemesi geliştirilerek anlaşılabilir, her ne kadar insanların sadece algoritmalara indirgenebilen akıllı davranış kalıplarına sığmadıklarını bilmelerine rağmen. Sonuç olarak, belli bir yer ve zamandan ortaya çıkan bir düşünce kümesinin tarih ilerledikçe farklı alanlarda girdiği yörüngeler benim ilgimi çekiyor.

Anlattığınız “karşılıklı garantili imha” senaryosu, bana Sidney Lumet'in 1964 yılında çektiği *Fail-Safe* filmini düşündürdü. Aynı başlığa sahip bir Soğuk Savaş romanı, iki ayrı filme uyarlanmıştı o yıllarda. Biri *Fail-Safe*, diğeri *Dr. Strangelove*. Nükleer silahları takip ve kontrol eden bilgisayarlardan kaynaklı ufak bir hata, hikâyedeki insan karakterlerin sarf ettiği bütün çabaya rağmen Amerika ile Sovyet Rusya arasında yıkıcı bir savaşa yol açıyor. Bir hayli karanlık bir film ama burada konuştuklarımızla da doğrudan ilgili.

Evet, Soğuk Savaş dönemi bilgisayarla kontrol edilen silah sistemlerinin birer M.A.D. varsayımıyla çalıştıklarına dair büyük bir endişe vardı. Mesela, Turing Testi'ni geçen bir bilgisayar vardı: [Parry](#). Psikiyatrideki uzmanlığını yapay zekâ alanına tercüme eden Kenneth Colby'in Parry hakkında 1975'de yazdığı kitabı tavsiye ederim, [Artificial Paranoia: A Computer Simulation of Paranoid Processes](#). Colby de insanların kişilik özelliklerini bilgisayarlarda canlandırmaya çalışan grubun bir parçasıydı ve paranoid şizofren bir insanı taklit eden bir makine geliştirmeye çalışıyordu. Ve başarılı oldu da. Parry'e “Bugün nasılsın?” diye soruyordunuz, “Sana ne? Niçin bilmek istiyorsun?” diye cevap veriyordu. “Bana aileden bahset” diyordunuz, “Babam hakkında konuşmak istemiyorum” diyordu. Daha öncesinde MIT'de geliştirilen [ELIZA](#) da, Parry'nin tam tersine bir psikoterapisti taklit ediyordu ama örüntü eşleştirme (*pattern matching*) algoritmaları birbirine çok benziyordu. Her ikisinin program kodu da belki çok uzundu ama mantık denklemleri açısından çok basit programlardı. Parry'yle görüşen bir psikiyatristin deşifre metniyle klinik ortamda paranoid şizofrenlerle görüşen psikiyatristlerin deşifre metinlerini yan yana koyunca, başka bir grup psikiyatrist hangi metnin kime ait olduğunu ayırt edememişti.

Yani, Parry Turing Testi'ni geçmişti, bir insandan ayırt edilemiyordu.

Tam anlamıyla öyle. Tabii bugünden bakınca bu deneyin bir çeşit önceden ayarlanmış numara olduğunu söyleyebiliriz. Bir grup cümleyi kafasına göre dönüştüren bir makine sonuçta Parry. *Gerçekten* paranoyak filan değil. Ama Colby diyordu ki: Durun bir dakika! Parry Turing Testi'ni geçti, büyük bir olaydan bahsediyoruz. Paranoid şizofren bir kişiyle gerçekleşebilecek bir diyalogu yeniden üretti, yabana atılacak bir şey değil bu. Belki bu durumdan yeni bir şeyler öğrenebiliriz. Ya paranoid şizofrenler de zaman zaman Parry'ninkine benzer bir algoritma işletiyorlarsa zihinlerinde? Burada dikkatli olmamız gerekiyor. Colby de ben de bu insanların birer bilgisayar olduğunu söylemiyoruz, ama zihinlerinin bir kısmında bir çeşit programı işletiyor olabilirler diyoruz.

“Sayborglar hâlâ hayatta ve keyifleri yerinde”: Joe Dumit

bu programa boyun eğmeme konusunda daha esnek olabiliyoruz. Colby'nin varmak istediği nokta bilgisayar programlarıyla farklı insan gruplarını birbiriyle eşit görmek değil, bu farklı gruplara dair yeni iç görümlere erişim sağlamak, onları kendi mantık döngüleri içinde anlayabilmektir. Benim burada ilgimi çeken şey ise birbirinin yerine geçebilen araştırma sorularıyla yeni açıklayıcı çerçeveler oluşturabilmek. Parry, Eliza ve benzeri bilgisayar programlarının tarihçelerine bakarken tuhaf bir şekilde kendimi [Frontiers in Human Neuroscience](#) dergisi için bir makale yazarken buldum. Bir insanın ne istediğiyle bir nöronun ne istediği aynı şey olmak zorunda değil iddiasında bulunuyorum o yazıda. Ve bunu birlikte okuma grubunda bulunduğum sinirbilimcilere de sordum. İnsanın (maddesel olarak) *bir beyne sahip olmasıyla*, insanın (kimliği açısından) *o beyin olması* aynı şey değil. Ve verdiğim konuşma sonrası sinirbilimci araştırmacılar bana geldiler ve dediler ki, biz de bu ayrımın farkındayız ama işin içinden çıkamıyoruz ve yayınlarımızda açık açık bunu dile getiremiyoruz. İşte bir antropolog olarak bilim dünyasını çalışmak, STS yapmak için çok uygun bir sebep gibi geliyor bu itiraf bana. Spesifik bir insan topluluğu tarafından icra edilen bir bilim dalı var ve bu bilim insanlarının kendi psikolojik durumları, ne gibi uzlaşmazlıklarla birlikte yaşayarak araştırmalarını tutkuyla yapmaya devam ettikleri çok ilginç bir soru. Kendi kendilerini sansürlüyorlar ama bu sansür mekanizmasının bir sonucu olarak aslında dert edindikleri şey sanki hiç yokmuş gibi bir izlenim veriyorlar dış dünyalarına. İnsanın iç ve dış dünyalarını anlamak da bir çeşit psikolojik çözümleme gerektiriyor ama daha önce bahsettiğimiz deneysel psikoloji bölümlerinin çalışabileceği bir soru değil bu. Çünkü standardize edilmiş bir deney düzeneği sunmayan bir senaryodan bahsediyoruz.

İnsan-bilgisayar etkileşimlerinden sohbetimiz ilerlemişken biraz da sayborglardan bahsedelim istiyorum. UC Santa Cruz'da doktora yaparken Donna Haraway ile birlikte çalıştınız ve o dönem Haraway 1985 yılında yazdığı Sayborg Manifestosu ile iyice tanınır olmuştu. Daha sonrasında 1992'de siz ve bir grup akademisyen de insanları sayborg antropolojisi yapmaya çağıran bir çağrı metni yayınladınız. Bu çağrıyı yapalı 25 sene oldu. Sizce aradaki zaman içerisinde ne değişti ve sayborglar bugünlerde ne durumda?

Valla sayborglar hâlâ hayatta ve keyifleri yerinde. Bugün için öyle deyim geçelim kısaca. O dönem ilk önce Amerikan Antropoloji Cemiyeti'nin toplantısında bir panel ve atölye düzenledik, bahsettiğin o metni Gary Lee Downey ve Sarah Williams ile birlikte yazdık, daha sonrasında da orada geçen tartışmaları kitaplaştırdık [Cyborgs & Citadels](#) (1997) ve [Cyborg Babies](#) (1998) başlıklı iki derleme kitapla. Donna Haraway'in yazdığı manifestonun izini takip ettiğimiz doğrudur. Öncelikle “insan” denince ne gibi özelliklerin itirazsız kabul edildiğini sorguluyorduk. Antropoloji kelimesindeki *antropo*'da neyin zikredildiği sorusu bizim için çok önemliydi. Sonuçta antropoloji insanı çalışan bilim dalı olarak geçiyor, peki insanı nasıl tanımlıyordu? Biraz da kışkırtıcı bir dille, bu tanım ve varsayımlarla oynamaya başladık. Ve tabii bu çağrıyı halihazırda bilim insanlarını ve yeni teknolojileri antropoloji disiplini içinden çalışan insanlar olarak yaptık. O zamanlar bilimin antropolojisi pek kabul gören bir yaklaşım değildi. Gary Lee Downey, Sharon Traweek, Sarah Williams, Paul Rabinow, Donna Haraway, Emily Martin, Rayna Rapp ve Deborah Heath, bu alanın önde gelen birçok ismi o panelde mevcuttu.

Ben o dönem doktora tezim için insanları bir beyin görüntüleme cihazına koyan sinirbilimcilerin insan doğasına dair ne gibi varsayımlarla hareket ettiklerini araştırıyordum. Testten geçirilip çözümlenecek bazı insan özelliklerinin değişkenler olarak saptanması gerekiyordu ama aslında testten geçirilenler bir bütün olarak o bireyler değil, onların nöronlarıydı. “O insanların nöronları bu insanların nöronlarından nasıl farklı?” soruları çalışmaların ana eksenini oluşturuyordu. Ama insan doğasına dair hangi özellikleri sabit kabul edersin ki? Sayborglardan biraz uzaklaştığımı farkındayım ama konuyu oraya bağlayacağım. Anlaşıldı ki en çok sabit tutulan parametreler, insanlar arasında dolaşımda olan, hareket halinde gözlemlenebilen parametrelerdi. Öncelikle kadın ve erkeklerin

“Sayborglar hâlâ hayatta ve keyifleri yerinde”: Joe Dumit

sonuçları kendi amaçları doğrultusunda “İşte! Kadınlar şöyle! Erkekler böyle!” gibi sansasyonel başlıklarla duyuruyor, bazen haberi yapılan çalışmanın ürünü olmayan, bambaşka nöron imgeleri kullanıyorlardı. Sırf inanmak istediklerinin sinirbilim tarafından kanıtlandığını gösterebilmek için. Tabii bu durum bilim adına acayip gülünç bir tablo. Ama öte yandan birçok bilim insanı para, araştırma ödeneği vesaire alabilmek için bazen böyle sansasyonel başlıklara ihtiyaç duyabiliyor.

Cyborg Babies'e geri dönecek olursak, o kitap çocuk doğumu ve yetiştirme pratiklerine dair farklı teknolojik yaklaşımları işleyen bir kitaptı. Benim yazdığım makaleyse *diethylstilbestrol* (DES) yani bir çeşit sentetik östrojen hakkındaydı. DES 1940'lardan 1970'ler sonuna kadar kadınlara hamilelik ve doğumları sırasında kanama yaşamasınlar diye sıkça verilen bir ilaçtı. İşin garip yanı, bu ilaç hamile kadınlarda kanamayı durdurmakla birlikte dünyaya gelen çocuklarda türlü başka sağlık sorunlarına sebep oldu, o yıllarda bu yan etkilerden ötürü düşük yapan kadınların sayısı arttı, kuşaktan kuşağa sağlık sorunlarına –buna kanser dahil– sebep olan ilaçlardan biri olarak diye tarihe geçti. Yani anneye bir ilaç veriyorsunuz, bu ilaç bir sonraki kuşaktaki bireylerde beklenmeyen fizyolojik değişiklikler ortaya çıkarıyor. Bir tür biyolojik kalıtım mekanizması ama genler yoluyla değil, hamilelik sırasında anne ile çocuk arasındaki vücut sıvılarının değiş tokuşuyla işliyor.

Spielberg'ün Philip K. Dick uyarlaması filmi [Minority Report](#)'taki suç ve suçluları önceden görebilen medyum karakterler gibi geliyor kulağa.

Aynen öyle. Sayborg figürünü kavramsal olarak düşününce insanların aklına Terminatör türü robotlar geliyor ama Haraway'in kullandığı anlamıyla sayborglar “değiştirilmiş insanlar” (*altered humans*) anlamına geliyor yani insan gibi görünen makineler değil.

O zaman Robocop da bu tanıma uyuyor?

Evet, Robocop kesinlikle bir sayborg. Belki de sayborg figürünün Hollywood filmlerindeki prototip örneklerinden. Sayborg tartışmalarını teşvik ettiğimiz o dönemde bizim için bir diğer önemli kitap ise Chris Hables Gray, Heidi Figueroa-Sarriera ve Steven Mentor tarafından sayborgların tarihine dair önemli birincil kaynakların derlendiği [The Cyborg Handbook](#) (1995) idi. Sayborg kelimesi ilk defa Manfred Clynes ile Nathan Kline'in 1960 yılında yazdıkları *Cyborgs and Space* makalesinde geçer ve Soğuk Savaş döneminde insanoğlunu uzaya gönderme çabalarının fikirsel bir ürünüdür.

“Sayborglar hâlâ hayatta ve keyifleri yerinde”: Joe Dumit

"SAYBORG FİKRİ HAKKINDA HOŞUMA GİDEN ŞEY BANA SABİT BİR BAŞLANGIÇ NOKTASI VERİYOR OLMASI. HARAWAY'İN DEDIĞİ GİBİ KÖKENİNE DAİR BİR HİKÂYESİ OLMAYAN VARLIKTIR SAYBORG."

Gerçi o makalede tartışılan organizma bir fareydi, değil mi?

Evet. Clynes ve Kline'in prototip organizması bir fareydi ama uzayda yaşayacak insanların vücut dengeleri ile bilinçaltı mekanizmaları arasındaki dinamikleri merak ediyorlardı. Eğer uzaya gönderilen insanların zihinleri sürekli hayatta kalma derdiyle meşgul olursa ve yeni yerler "keşfetmeye" enerjileri kalmıyorsa, bu Clynes ve Kline için bir sorundu. Bu yüzden uzaydaki insanların yaşadığı koşulları dünyaya benzetmek yerine onların beden ve bilinçaltı mekanizmalarını değiştirmeyi mümkün kılacak bir teorik sistem geliştirmeye çalıştılar, aslında sayborg dediğimiz bundan ibarettir. Örneğin, Frederik Pohl'un [Man Plus](#) (1976) romanı tam anlamıyla bu fikri işler. Mars üzerinde Dünya koşullarını yaratmaktansa, fizyolojik özellikleri değiştirilmiş Marslı bir insan geliştirelim. İnanılmaz bir bilim kurgu romanıdır Pohl'ununki. Ama Clyne ve Kline'in makalesinde vücutuna sabitlenen bir pompa sistemiyle fizyolojik değerleri uzaya adapte edilmeye çalışılan fareler söz konusudur. Peki aynı dönemde Amerika'da dünyaya gelen ve DES ilacı dolayısıyla vücutları değişime uğramış çocukları birer sayborg olarak düşünebilir miyiz? Bana düşünebiliriz gibi geliyor. DES aslında dışarıdan anne vücutuna verilen sentetik östrojen hormonu demek ve bir anlamıyla fizyolojik normlardan sapmış, farklı insanların dünyaya gelmesine sebep oluyor. Ama bu örneğe benzer, dolaylı yollardan bedenleriyle oynanmış ya da bedenlerinde değişiklikler ortaya çıkan tonla insan var dünyada.

Sayborg sorusunun ilginçliği burada devreye giriyor: dünyadaki çoğu insan bir şekilde –maruz kaldığı kimyasallar, vücutuna yapışmış şekilde kullandığı teknolojik aygıtlar dolayısıyla– üzerinde oynanmış ya da değiştirilmiş bedenlere dönüşmüş ise artık standart norm diye bir şeyden bahsetmemiz mümkün mü? Biz bu fikirleri ilk dolaşıma soktuktan sonra sayborg antropolojisi yapmaya başlayan yeni bir kuşak ortaya çıktı, ben onların hepsini tanımıyorum bile. Ama insan-makine ara yüzlerini inceleyen ilginç işler yaptıklarını biliyorum. İnsan bedenine yerleştirilen beyin

“Sayborglar hâlâ hayatta ve keyifleri yerinde”: Joe Dumit

Sayborg ve benzeri kavramlar benim hoşuma gidiyor çünkü bir anlığına da olsa dengemizi bozup, bazı şeyleri yeniden düşünmemize yol açıyorlar. İnsanlara sormak istiyorum, sen nasıl sayborg sayılmazsın? Mesela senin taktığın gözlükler artık neredeyse vücudunun bir parçası. Öyleler. Alfred Whitehead'in dediği gibi duyularımız bizim hayatta kalma araçlarımızdır, dünyalarımız duyu organlarımızla hissettiklerimizden oluşur ve hayatta kalma şansımız o hislere bağlıdır. O zaman bedenimizdeki duyu merkezlerine (*sensorium*) dahil olan her şey sayborgluğumuzun bir göstergesidir ve bizleri tek ve özcü bir insan kategorisine takılıp kalmaktan uzaklaştırır.

Klişe bir örnek ama akıllı telefonlarımızla her gittiğimiz yeri ve yönü Google Maps yardımıyla bulmak da dahil herhalde buna. On sene önce bu telefonlar yokken insanlar bilmedikleri yerlerde yönlerini nasıl buluyorlardı diye hatırlamaya çalışıyorum bazen.

Doğru. Yani, zamanla bazı beceriler kazandığımız gibi bu tarz becerilerimizi de kaybediyoruz. Daha önce bahsettiğim beden terbiyesi, tel ip üstünde yürümeyi öğrenme süreçlerini sayborg fikriyle birlikte düşünmeye çalışıyorum. Spinoza'nın sorduğu gibi: “Bir beden neler yapabilir?” Benim için sayborglar hakkında düşünmek bu soruya çıkan bir kestirme yol gibi. Ama bu soruya “bir beden neler yapabileceğini bilmiyoruz” noktasından yaklaşırsak, hâlâ insan bedeninin tanımına dair sabit bazı varsayımlardan yola çıkmış oluyoruz. Halbuki insan bedenine dair bir ders kitabı tanımından yola çıkıp sonra onu geri almak, bozmak, feshetmek istemiyorum ben. Sayborg fikri hakkında hoşuma giden şey bana sabit bir başlangıç noktası vermiyor olması. Haraway'in dediği gibi kökenine dair bir hikâyesi olmayan varlıktır sayborg. Tabii öyle olunca, tel ip üstünde yürümeyi öğrenmek isteyen birinin bile standart beden tanımı dışında birçok şeyi hesaba katması gerekiyor. Gözlüklerimle mi yürümeliyim ip üstünde yoksa lenslerimle mi? İp üstünde yürüme öncesi o gün kahve içmeli miyim, içmemeliyim?

Ya da bedenime nasıl yeniden biçim vermeliyim?

Tabii. Spor salonunda kullandığım aletler benim bedenimin bir parçası olarak düşünülebilir mi, düşünülemez mi? Olimpiyatlarda madalya kazanmış atletler mesela, antrenmanlarında kullandıkları makineler, spor ekipmanı, kıyafetler, ayakkabılar, onlarla yakın temas halinde çalışan koçları; hepsi aslında podyuma çıkan atletin bedeninin birer parçası olarak düşünülebilir. Al sana bir sayborg daha. Vücut kapasitelerini olması gerektiğinden fazla iyileştirdiği için giydikleri özel kıyafetler yasaklanan kayak sporcuları ya da yüzücüler... Benim için, “bir sayborg neler yapabilir?” sorusunu sormak daha anlamlı geliyor çünkü *beden* ve *sınırlanmış* kelimelerine çok takılıyorum. Sayborgların nelere kadir olduğunu tam olarak bilmesem de ama hâlâ hepimiz birer sayborgsak, en azından daha geniş açıdan sorular sormam hâlâ mümkün. Soru sormanın önünü kapayan teorik tespitlerdense, önu açık sorgulamaları ve sezgiler yoluyla daha fazla soru sormayı mümkün kılıyor sayborg kavramı bize. Soruların sonuna nasıl varırım değil, daha iyi nasıl sorular sorabilirim? Sayborg benim için bunu sağlıyor.

Gelecekte sorulabilecek yeni sorular demişken, yakın gelecekte beklentileriniz neler? Büyük veri tabanları ve işletim sistemlerinin gündelik hayatlarımızda daha fazla yer alması, makinelere daha fazla bağımlı hale gelmemiz, sayborgların garip mutanlara dönüşmesi ve siyasi iktidarların bu teknolojileri yeni yöntemlerle suiistimal etmeleri mesela...

Tek bir kişi ya da kurum için bir şey diyemem ama büyük harf İ ile İktidar bu teknolojileri kesinlikle kendi amaçları için kullanacaktır.

Mesela Neill Blomkamp filmi [Elysium](#)'un tasvir ettiği yakın gelecek senaryosunu düşünüyorum.

Etrafımızdaki dünyanın büyük bir kısmı Elysium'a dönüşmüş durumda zaten. Çok yakınımızdaki bazı şehir ve mahallelerde bile görülen yaşam şansına dair eşitsizlikler ya da dünyanın birçok

“Sayborglar hâlâ hayatta ve keyifleri yerinde”: Joe Dumit

kimden bahsediliyor merak ediyorum.

Bu yazıyı paylaş

← ÖNCEKİ

“Rick and Morty” fırtınasından önce: Animasyon dostlukları